

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مبانی فقهی و حقوقی

مسئولیت مدنی ورزشکاران

www.ketab.ir

مقدادی، محمدمهدی، ۱۳۵۱-
مبانی فقهی و حقوقی مسئولیت مدنی ورزشکاران/نگارش محمدمهدی مقدادی-
تم: دانشگاه مفید، ۱۳۹۳.
۳۲۶ص.
بها: ۱۶۰۰۰ ریال

ISBN: 978-964-8092-51-6

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا (فهرست نویسی پیش از انتشار)

کتابنامه: ص ۲۹۳-۳۱۵.

نمایه.

چاپ اول.

۱. مسئولیت در حوادث ورزشی. ۲. ورزش: قوانین و مقررات - ایران. ۳. ورزش -
جنبه های حقوقی. ۴. ورزش - وضع حقوقی و قوانین.
الف. دانشگاه مفید. ب. عنوان

کگره:

KMH ۸۴۸ / ۲۹۶ م ۱۳۹۳

۳۴۴/۵۵۰۹۹۰۲۶

۲۸۰۸-۹۲-ن

دیویی:

کتابخانه ملی ایران:

مبانی فقهی و حقوقی

مسئولیت مدنی ورزشکاران

دکتر محمدمهدی مقدادی

عضو هیأت علمی دانشگاه مفید

دکتر محمدمهدی مقدادی

مبانی فقهی و حقوقی

مسئولیت مدنی ورزشکاران

● ناشر: انتشارات دانشگاه مفید ● ویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار ● طراح جلد: حمید رهایی ● صفحه‌آرا: مهدی باشزاده
● تاریخ نشر: زمستان ۱۳۹۳ ● نوبت چاپ: اول ● چاپ: گلوردی ● شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
● شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۹۲-۵۱-۶ / قیمت: ۱۶۰۰۰۰ ریال

قم - انتهای بلوار شهید صدوقی - دانشگاه مفید

تلفن: ۰۲۵۳۳۱۳۰۲۲۶ / تلفکس: ۰۲۵۳۳۹۰۵۴۸۸ / شماره: ۰۲۵۳۳۹۳۵۱۷۷ / صندوق پستی: ۳۶۱۱ ۳۷۱۸۵

entesharat@mofidu.ac.ir

تهران - خیابان حافظ جنوبی - خیابان کامران صالح - کوچه حسن شاطری - پلاک ۶ - دفتر دانشگاه مفید

تلفن: ۰۲۱۶۶۷۱۰۷۳۵ / شماره: ۰۲۱۶۶۷۱۰۷۳۴

نماینده‌گی پخش: تهران - بزرگراه آفریقا - بین بلوار گلشهر و ناهید - خیابان گلفام - پلاک ۱ - شرکت بازرگانی کتاب گستر / تلفن: ۰۲۱۳۳۰۵۰۳۳۶

فهرست مطالب

مقدمه ۱۱

فصل اول

بررسی مفهوم ورزش، قلمرو و مشروعیت آن و تبیین

مسئولیت مدنی ناشی از آسیب‌های بدنی / ۲۱

مبحث اول / مفهوم ورزش، قلمرو و مشروعیت آن ۲۵

گفتار اول: مفهوم ورزش ۲۵

گفتار دوم: عملیات ورزشی و قلمرو آن ۲۸

گفتار سوم: مشروعیت بازی‌ها و عملیات ورزشی ۳۳

الف. دیدگاه فقهی شیعه ۳۴

ب. دیدگاه فقهی اهل سنت ۵۳

مبحث دوم / مسئولیت مدنی ناشی از آسیب‌های بدنی و مبانی آن ۵۹

گفتار اول: مفهوم مسئولیت مدنی و اقسام آن ۵۹

گفتار دوم: اهداف مسئولیت مدنی و بررسی آن در خصوص آسیب‌های بدنی ۶۸

الف. جبران خسارت و التیام زیان دیده ۶۹

ب. مجازات خطاکار، بازدارندگی و برقراری صلح ۷۱

- گفتار سوم: مبانی مسئولیت مدنی و بررسی آن در خصوص آسیب‌های بدنی اشخاص به یکدیگر ۷۳
- الف. مبانی حقوقی ۷۴
- ب. مبانی فقهی ۹۰
- نتیجه فصل اول ۱۰۰

فصل دوم

مبانی حقوقی عدم مسئولیت مدنی ورزش کاران

در عملیات ورزشی / ۱۰۵

- مبحث اول / رضایت زیان دیده و پذیرش خطر ۱۰۹
- گفتار اول: مفهوم و شرایط رضایت زیان دیده ۱۰۹
- گفتار دوم: تأثیر رضایت زیان دیده در مسئولیت مدنی ۱۱۶
۱. پذیرش آگاهانه خطرات بدنی و مالی ۱۱۹
۲. رضایت زیان دیده به خطر حقوقی جبران خسارت ۱۲۳
- گفتار سوم: تأثیر رضایت زیان دیده در مسئولیت مدنی ورزش کاران در برخی سیستم‌های حقوقی دیگر ۱۲۷
- مبحث دوم / اعلام خطر و هشدار ۱۳۷
- گفتار اول: مفهوم هشدار و شرایط آن ۱۳۸
- گفتار دوم: تأثیر هشدار در مسئولیت مدنی ۱۴۱
- مبحث سوم / شرط عدم مسئولیت ۱۴۷
- گفتار اول: مفهوم شرط عدم مسئولیت و شرایط آن ۱۴۸
- گفتار دوم: بررسی اعتبار شرط عدم مسئولیت و تأثیر آن در انتفای مسئولیت مدنی ورزش کاران ۱۵۱
- مبحث چهارم / عرف و نیاز اجتماعی ۱۶۵
- گفتار اول: مفهوم عرف و ارکان آن ۱۶۶
- گفتار دوم: بررسی جایگاه عرف و نقش آن در انتفای مسئولیت مدنی ۱۶۹
- نتیجه فصل دوم ۱۸۶

فصل سوم
مبانی فقهی عدم مسئولیت مدنی ورزش کاران
در عملیات ورزشی / ۱۹۱

۱۹۷.....	مبحث اول / اذن
۱۹۷.....	گفتار اول: مفهوم اذن و اقسام آن
۲۰۱.....	گفتار دوم: تأثیر اذن بر مسئولیت مدنی از دیدگاه فقه اسلامی
۲۱۷.....	مبحث دوم / اقدام
۲۱۸.....	گفتار اول: مفهوم اقدام و شرایط آن
.....	گفتار دوم: تأثیر اقدام در آسیب‌های بدنی و مسئولیت مدنی ورزش کاران از دیدگاه
۲۲۰.....	فقه اسلامی.....
۲۲۳.....	گفتار سوم: بررسی ادله حرمت اضرار به نفس و به خطر انداختن خویش
۲۲۳.....	۱. حدیث نفی ضرر و ضرار
۲۲۳.....	۲. روایات دیگر
۲۲۴.....	۳. حکم عقل
۲۲۵.....	۴. اجماع.....
۲۲۹.....	مبحث سوم / تحذیر
۲۲۹.....	گفتار اول: مفهوم و شرایط قاعده فقهی تحذیر
۲۳۳.....	۱. اعلام هشدار و اخطار.....
۲۳۳.....	۲. وصول هشدار به زیان دیده
۲۳۴.....	۳. امکان چاره‌جویی یا فرار برای زیان دیده
۲۳۴.....	گفتار دوم: مقایسه قاعده تحذیر با اقدام و تأثیر آن در عدم مسئولیت ورزش کاران
۲۴۱.....	مبحث چهارم / شرط عدم مسئولیت
۲۴۲.....	گفتار اول: بررسی قاعده شروط و مبانی آن
۲۴۵.....	گفتار دوم: بررسی اعتبار شرط عدم مسئولیت مدنی از دیدگاه فقه اسلامی
۲۵۳.....	مبحث پنجم / عرف و مصالح عرفی
۲۵۳.....	گفتار اول: مفهوم و ماهیت فقهی عرف

گفتار دوم: بررسی اعتبار عرف و تأثیر آن بر انتفای مسئولیت مدنی ورزش کاران از دیدگاه	
فقہ اسلامی.....	۲۵۵
نتیجه فصل سوم.....	۲۷۶
جمع بندی و نتیجه گیری نهایی.....	۲۸۳
کتابنامه.....	۲۹۳
نمایه.....	۳۱۷

www.ketab.ir

مقدمه

ورزش همواره با زندگی بشر مأنوس بوده و انسان‌ها با انگیزه‌های متفاوتی چون توان آزمایی، تفریح و فراغت بدان روی آورده‌اند. لیکن در روزگار ما ورزش نقش مهمی یافته و به یکی از نیازها و ضرورت‌های اساسی تبدیل گردیده و در سطح ملی و جهانی نیز از جایگاه برجسته‌ای برخوردار شده است. ورزش، دیگر به سرگرمی و اهداف شخصی یا رقابتی محدود نیست، بلکه علاوه بر آثار بهداشتی و فواید اجتماعی، به عنوان ابزار مهم تربیتی، فرهنگی و پرورشی و نیز کسب افتخارات ملی و سیاسی مورد نظر است؛ آن گونه که دولت‌ها و نهادهای داخلی و بین‌المللی، نیروها و سرمایه‌های کلانی را در این مسیر صرف می‌کنند.

با رونق گرفتن بیش از پیش ورزش و گرایش فزآینده مردم به فعالیت‌های ورزشی، مسائل گوناگونی در این پدیده مهم اجتماعی رخ نموده که توجه دانشمندان و محققان عرصه‌های علوم تجربی و اجتماعی را بدان معطوف کرده است. در حال حاضر، دانش‌ها و گرایش‌های متعدد ورزشی بنیان نهاده شده و در مسیر بالندگی و گسترش قرار گرفته‌اند. در این میان، مباحث حقوقی ورزش (حقوق ورزشی) که به بررسی مقررات و تحلیل روابط و آثار حقوقی ورزش و ورزش کاران می‌پردازند، اهمیت ویژه‌ای دارد.

یکی از مسائل مهم حقوقی حوزه ورزش، بررسی مسئولیت مدنی ورزش کاران در حوادث ناشی از عملیات ورزشی است که بررسی این مسئله با رویکرد اصلی به مبانی

فقهی و حقوقی آن، محور اساسی این نوشتار است.

از این رو موضوع اصلی این نوشتار «بررسی تطبیقی مبانی مسئولیت مدنی ورزش کاران در عملیات ورزشی با تأکید بر فقه» قرار گرفته است.

مبانی، جمع مبناست که در لغت به معنای بنیان، اساس، بنیاد، ریشه و پایه آمده است.^۱ در اصطلاح نیز از مفهوم لغوی دور نمانده و منظور از آن پایه و نیرویی است که بر اساس آن اصول و مقررات شکل گرفته است.^۲ به عبارت دیگر مبنای، چرایی و دلیل معتبر بودن یک حکم یا قاعده است.^۳ در این نوشتار نیز منظور از مبانی، بنیان‌ها و نیروهایی است که قواعد ورزشی را در خصوص مسئولیت ورزش کاران ایجاد کرده و توجیه می‌نماید. گفتنی است که در مباحث فقهی، منظور از مبانی، بیشتر همان مستندات و ادله‌ای است که احکام شرعی را تبیین و توجیه می‌کند.^۴ در مجموع، مقصود اصلی از مبانی در این نوشتار، دلیل و چرایی تحمیل یا عدم تحمیل مسئولیت جبران خسارت به طرفی است که استحقاق تحمل چنین مسئولیتی را دارد.

مفهوم مسئولیت مدنی نیز نزد دانشیان حقوق، روشن و بدیهی است. موضوعی مهم و پر ابتلا که در نتیجه برخوردها و تراحم حقوق میان اشخاص در جامعه ایجاد می‌شود و همواره مورد توجه ویژه قانون گذاران و کانون بحث و گفت‌وگوی حقوق دانان بوده است. اگرچه گاه مسئولیت مدنی را در مفهومی عام (التزام و تعهد شخص به جبران زیان و خسارتی که در نتیجه عمل مستند به او به دیگری وارد شده است) به کار برده‌اند؛ به گونه‌ای که مسئولیت قراردادی و مسئولیت خارج از قراردادی را شامل می‌شود، لیکن در حقوق، مرسوم است که مسئولیت مدنی را در نوع اخیر (ضمان قهری و خارج از قرارداد) استعمال می‌کنند. بدین ترتیب، منظور از مسئولیت مدنی در این جا، تعهد قانونی به

۱. علی اکبر دهخدا، لغت نامه، ج ۱۳، ص ۲۰۱۱۹.

۲. ناصر کاتوزیان، فلسفه حقوق، ج ۱، ص ۳۹ و ج ۲، ص ۱.

۳. محمود حکمت نیا، مبانی مالکیت فکری، ص ۶۴.

۴. از این جهت کتاب هایی که به بررسی ادله و مستندات شرعی پرداخته‌اند، از عنوان «مبانی» بهره برده‌اند، مانند مبانی عروة الوثقی، مبانی منهاج الصالحین، مبانی الاستنباط و ...

جبران خسارت ناشی از فعل زیان‌بار است نه تخلف از تعهدات قراردادی.^۱ باید یادآور شد که در راستای موضوع این نوشتار، تنها مسئولیت جبران خسارت‌های ناشی از عملیات ورزشی، مورد توجه و مطالعه است؛ یعنی حوادث و خسارت‌هایی که در عملیات ورزشی برای ورزش‌کاران ایجاد می‌شود. این نوع خسارت‌ها که در ضمن عملیات ورزشی (اعم از تمرین، رقابت، مسابقه و ...) به پیکر ورزش‌کاران وارد می‌آید و صدمات مختلفی (اعم از سبک، سنگین و حتی مرگ) را موجب می‌گردد، با عنوان آسیب‌ها یا صدمه‌های بدنی شناخته می‌شوند.

صدمه‌های بدنی، خسارتی میان زیان مادی و ضرر معنوی است، زیرا هر دو چهره مادی و معنوی را داراست؛ یعنی هم هزینه‌های درمان، جراحی و از کارافتادگی را شامل می‌شود و هم از نظر روانی (نقص بدنی) باعث آسیب زیان دیده است.^۲

آن گونه که ملاحظه می‌شود در مباحث این نوشتار به بررسی تطبیقی پرداخته می‌شود و تلاش می‌گردد که این موضوع (مبانی مسئولیت مدنی ورزش‌کاران) در حقوق دیگر کشورها و نظام‌های حقوقی معتبر نیز مورد مطالعه قرار گیرد؛ به ویژه این که مقوله ورزش، امر فراگیر بین‌المللی است و گسترده‌ترین تجمعات و رویدادهای جهانی (مسابقات قاره‌ای، جهانی و المپیک) را دربر می‌گیرد و بی‌گمان مطالعه تطبیقی در این باره برای یک‌سان‌سازی مقررات، لازم به نظر می‌رسد. از سوی دیگر، شایسته است که از دیدگاه فقهی نیز به این مسئله در سایر مذاهب فقهی اسلامی توجه شود و از آن‌جا که تأکید اصلی کتاب بر فقه است، تلاش عمده و اهتمام افزون‌تر به سمت مبانی و مباحث فقهی بوده است؛ به ویژه آن که کاستی چنین مباحثی فراوان‌تر و نیاز قانون‌گذار ما (با توجه به جایگاه موازین شرع در فرآیند قانون‌گذاری ما) بیشتر است.

۱. در مسئولیت قراردادی باید بین زیان دیده و عامل ورود ضرر قراردادی نافذ وجود داشته باشد و خسارت از اجرا نکردن مفاد این قرارداد ناشی شود. از این رو سرنوشت مسئولیت وابسته به اراده طرفین و قراردادی است که بر رابطه میان آنان حاکم است. از این رو از قواعد و نظام خاص خود تبعیت می‌کند.

۲. ر.ک: سیدمرتضی قاسم‌زاده، *الزام‌ها و مسئولیت مدنی*، ص ۸۳ و ناصر کاتوزیان، *الزام‌هایی خارج از قرارداد - ضمان قهری*، ص ۲۴۶.

اما در مورد اهمیت و ضرورت این تحقیق، همان گونه که گفته شد، ورزش به لحاظ فواید و کارکردهای گوناگون و تأثیر آن در مسائل مهم اجتماعی، جایگاه ارزنده‌ای یافته و در زمره ضرورت‌های زندگی اجتماعی درآمده است. به موازات ارجحیابی و رونق بی‌سابقه ورزش و توسعه روز افزون رشته‌ها و بازی‌های ورزشی، با مسائل متعددی نیز روبه‌رو شده است.

یکی از مسائل مهم و چالش‌های این عرصه، حوادث ورزشی و خسارت‌های ناشی از آن است. مسابقات و بازی‌های ورزشی با وجود فواید متعدد، جایگاه برخوردارها، خطرها و حوادث فراوانی است. بسیاری از حرکات ورزشی که نمایان‌گر توان و مهارت ورزش کار است، به همراه خود، صدمات و آسیب‌هایی را نیز دارد که به ورزش کاران دیگر وارد می‌شود^۱ و همواره تردیدها و پرسش‌هایی را در پی دارد؛ از جمله این که: بر اساس چه تئوریهایی باید مقررات ورزشی را تدوین کرد؟ چه ورزش‌هایی قانونی و رواست؟ آیا می‌توان ورزش‌های پربرخورد و خشونت بار را مشروع دانست؟ آیا زیان‌ها و خسارت‌های ناشی از

۱. به عنوان نمونه در آمریکا مطالعات اخیر نشان می‌دهد که اکثر مردم در فعالیت‌های ورزشی و بازی‌های تفریحی شرکت می‌کنند (خواه فعالیت‌های ورزشی رسمی سازمان یافته یا غیر رسمی، محلی یا غیر محلی، حرفه‌ای یا آماتور). در دهه گذشته رشد فزاینده‌ای در ورزش‌ها به ویژه اسکی و اسکیت مشاهده می‌شود. این پدیده شامل تمام سنین حتی افراد مسن می‌گردد. با وجود بحث‌های مطرح شده پیرامون بیماری چاقی کودکان، آمار نشان می‌دهد که میزان شرکت کودکان نیز در فعالیت‌های ورزشی در بالاترین حد خود در مقایسه با سال‌های گذشته است. هم چنین شرکت در فعالیت‌های ورزشی توسط جوانان به طور شگفت‌آوری در دهه گذشته افزایش یافته است. از طرف دیگر مطالعات حاکی از آن است که شرکت نمودن افراد بالای ۵۵ سال در فعالیت‌های ورزشی و تفریحی یا افزایش باور نکردنی رو به رو شده است. با ملاحظه اجمالی آمار در می‌یابیم که شمار صدمات ورزشی پیوسته در حال افزایش است. مرکز کنترل بیماری‌ها اعلام نموده که یک پنجم کسانی که به فوریت‌های پزشکی بیمارستان‌های آمریکا مراجعه می‌کنند به علت شرکت در فعالیت‌های ورزشی یا تفریحی است. برخی مطالعات حاکی از آن است که میزان صدمات ورزشی که به فوریت‌های پزشکی بیمارستان مراجعه می‌کنند تا پنج برابر این آمار می‌باشد. در سال ۱۹۹۹ میلادی مقامات محلی اعلام کردند یک ونیم میلیون نفر به علت حوادث و صدمات ورزشی به مراکز فوریت‌های پزشکی بیمارستان‌ها مراجعه نموده‌اند که اکثر آن‌ها هنگام بازی بسکتبال، سافت بال، فوتبال آمریکایی و فوتبال بوده است. و در مجموع آسیب‌های ورزشی روند رو افزایشی داشته است.

Griffin Toronjo Pivateau, TACKLING THE COMPETITIVE SPORTS DOCTRINE: A NEW PROPOSAL FOR SPORTS INJURIES IN TEXAS, Oklahoma, Oklahoma State University, Stillwater, 2007, P.87-88.

حوادث ورزشی قابل تعقیب و مطالبه است؟ و قلمرو مسئولیت مدنی ورزش کاران تا کجاست؟ بی گمان اهمیت و گسترش روزافزون ورزش نیازمند توجه بیشتر دانش حقوق به روابط و رویدادهای ورزشی و تحلیل دقیق آن است. با وجود این در کشور ما به رغم کوشش های پاره‌ای از حقوق دانان، به طور شایسته و کافی به این مهم پرداخته نشده و ادبیات حقوقی ما در این زمینه نوپا و محدود است. رویه قضائی نیز آن گونه که باید به این پدیده مهم اجتماعی و بررسی روابط حقوقی و تخلفات مربوط به آن پرداخته است و در نتیجه، پرسش های طرح شده، هم چنان پاسخ های دقیق و مستندی ندارند.

در این نوشتار تلاش شده تا بخشی از این کاستی ها در مبحث مهم حوادث ورزشی و مسئولیت ورزش کاران پوشش داده شود. بررسی تطبیقی، پرداختن به مبانی فقهی و نقد مبانی حقوقی از منظر فقه و نیز مشروعیت ورزش ها و تبیین جایگاه قواعد ورزشی و نیروهای مؤثر در آن، بر ضرورت و اهمیت این مباحث افزوده است، زیرا این گونه مباحث می تواند مورد استفاده دانشوران، محققان و دست اندر کاران حقوق ورزشی قرار گیرد و نیز زمینه مساعدی را برای قانون گذاری مناسب در این عرصه فراهم کند و خلأهای نگران کننده موجود را برطرف سازد.

باید افزود، دیر زمانی است که ورزش به مثابه یک دانش مورد توجه دانشمندان قرار گرفته پیرامون فعالیت های ورزشی و آثار و جنبه های مختلف اجتماعی، تربیتی، پزشکی و حقوقی آن مطالعات فراوانی صورت گرفته است. از نظر حقوقی نیز مباحث متعددی چون قراردادهای ورزشی، روابط مربیان و ورزش کاران و تماشاگران و نیز حوادث و مسئولیت های ورزشی مطرح شده است.

اما در حقوق ما تا کنون در مورد مسئولیت مدنی ورزش کاران مطالعات کافی و تحقیقات جامعی صورت نگرفته و تنها برخی از حقوق دانان به ابعاد مختصری از این بحث پرداخته اند. نوشتارها و کتاب های تدوین شده در این باره نیز انگشت شمار است که در این میان برخی به مباحث کلی و عمومی^۱ و پاره‌ای هم به مسئولیت کیفری ورزش کاران

۱. کتاب حقوق ورزشی اثر نادر شکری از انتشارات نقش گستران بهار و کتاب حقوق و اخلاق ورزشی اثر میرمحمد کاشف و مهدی شیدایی از انتشارات بامداد کتاب.

پرداخته‌اند.^۱ تعدادی از نوشته‌ها و رساله‌های دفاع شده هم بررسی عمیق نشده و پشتوانه علمی ندارد. تنها نوشته قابل درنگ را دکتر کاتوزیان در صفحاتی از نخستین جلد کتاب *الزام‌های خارج از قرارداد* ارائه کرده که به درستی پرونده بحث را گشوده و مسائل اصلی را برشمرده و به تناسب به خطای ورزشی و مبانی عدم مسئولیت مدنی ورزش کاران توجه کرده است. در حالی که در حقوق برخی کشورها، به ویژه در سیستم‌های «کامن لا» در این باره مباحث دامنه داری ارائه گردیده و نوشتارهای خوبی در زمینه حقوق ورزشی تدوین شده است، اما با این همه، بحث مسئولیت مدنی ورزش کاران و مبانی آن، غنای لازم را ندارد. این‌گونه نوشتارها، در مورد مبانی و ضوابط مسئولیت مدنی ورزش کاران در عملیات ورزشی، یا به اختصار بحث کرده‌اند و یا تنها به مبنای مورد نظر خویش (پذیرش خطر) بسنده کرده و کمتر به مطالعات تطبیقی و بررسی دیدگاه‌های دیگر رو آورده‌اند. باید افزود فقه ورزشی نیز از مباحث پر اهمیتی می‌باشد که کمتر بدان عنایت شده است. فقیهان درباره ورزش به همان بحث‌های کهن «سبق ورمایه» بسنده کرده و به موضوعات و مسائل نوین ورزشی، جز از باب پاسخ به استفتانات توجه نکرده‌اند. متأسفانه به رغم تلاش‌های اخیر مراکز مطالعاتی، تاکنون اثری جامع در فقه ورزشی در کشور ما تدوین نشده است. از این رو مسائل ورزشی از جمله ضابطه و قلمروی مشروعیت بازی‌ها و عملیات ورزشی، ضمان ناشی از برخوردها و حوادث ورزشی و قواعد آن در زمره پرسش‌های فقهی مهمی است که پاسخ کافی و جامعی در به آن‌ها داده نشده است.

به هر روی، همان‌گونه که اشاره شد، ورزش میدان توان آزمایی و رقابت است. بسیاری از بازی‌ها و رقابت‌های ورزشی، برخوردها، آسیب‌ها و خسارت‌هایی را برای ورزش کاران دربردارد که این آسیب‌ها و خسارت‌ها از قواعد و مقررات عام مسئولیت مدنی تبعیت نمی‌کنند، بلکه مرسوم است که زبان‌های ناشی از عملیات ورزشی را لازمه اجتناب ناپذیر ورزش تلقی می‌کنند. در نتیجه، حادثه و زیانی که بر پایه مقررات

۱. کتاب حقوق ورزشی اثر دکتر حسین آقایی‌نیا از انتشارات نشر میزان و مقاله «مسئولیت کیفری ناشی از عملیات ورزشی» از همین نویسنده در شماره ۴۶ مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، همچنین بسیاری از کتاب‌های جزای عمومی در بحث از ماده ۵۹ قانون مجازات اسلامی.

می تواند ضمان آور و حتی جرم محسوب شود، در روابط ورزشی قابل تعقیب نیست.

ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی در این باره مقرر کرده است:

«علاوه بر موارد مذکور در مواد قبل، ارتکاب رفتاری که طبق قانون جرم محسوب می شود در موارد زیر قابل مجازات نیست: ... ث. عملیات ورزشی و حوادث ناشی از آن، مشروط بر این که سبب حوادث، نقض مقررات مربوط به آن ورزش نباشد و این مقررات هم مغایر موازین شرعی نباشد.»

اگرچه این ماده ناظر به امور جزایی است و به مسئولیت کیفری ورزش کاران می پردازد، لیکن به لحاظ ارتباط با مسئولیت مدنی می تواند مورد توجه قرار گیرد؛ به ویژه این که قانون گذار از پرداخت دیه و خسارت نیز سخنی به میان نیاورده و به نوعی مسئولیت مدنی را نیز منتفی دانسته است، در حالی که می توانست بسان مسئولیت پزشکی، مقررات آن را تنظیم و ارائه کند.^۱ از این رو کانون مسئله در این نوشتار، بررسی و شناسایی مبنا و

۱. قانون گذار پیش تر در بند ۲ ماده ۵۹ قانون مجازات اسلامی سابق عملیات پزشکی را در زمره علل موجه جرم آورده بود و مقرر می کرد: «هر نوع عمل جراحی یا طبی مشروع که با رضایت شخص یا اولیاء یا سرپرستان یا نمایندگان قانونی آنها و رعایت موازین فنی و علمی و نظارت دولتی انجام شود. در موارد فوری اخذ رضایت ضروری نخواهد بود». و در ماده ۳۱۹ همین قانون اعلام می کرد: «هرگاه طبیبی گرچه حاذق متخصص باشد، در معالجه هایی که شخصاً انجام می دهد یا دستور آن را صادر می کند، هر چند با اذن مریض یا ولی او باشد، باعث تلف جان یا نقص عضو یا خسارت مالی شود، ضامن است». در قانون مجازات اسلامی جدید (مصوب ۱۳۹۲) نیز بر همین دیدگاه استوار است. در ماده ۱۵۸ این قانون آمده است: «علاوه بر موارد مذکور در مواد قبل، ارتکاب رفتاری که طبق قانون جرم محسوب می شود، در موارد زیر قابل مجازات نیست: ...

ج- هر نوع عمل جراحی یا طبی مشروع که با رضایت شخص یا اولیاء یا سرپرستان یا نمایندگان قانونی وی و رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی انجام می شود. در موارد فوری اخذ رضایت ضروری نیست.» هم چنین در ماده ۴۹۵ آورده است: هرگاه پزشک در معالجاتی که انجام می دهد موجب تلف یا صدمه بدنی گردد، ضامن دیه است مگر آنکه عمل او مطابق مقررات پزشکی و موازین فنی باشد یا این که قبل از معالجه برائت گرفته باشد و مرتکب تقصیری هم نشود و چنانچه اخذ برائت از مریض به دلیل نابالغ یا مجنون بودن او، معتبر نباشد و یا تحصیل برائت از او به دلیل بیهوشی و مانند آن ممکن نگردد، برائت از ولی مریض تحصیل می شود.

چرایی انتفای مسئولیت مدنی ورزش کاران در برابر حوادث ناشی از عملیات ورزشی است؛ این که در مباحث و سیستم‌های حقوقی چه مبناهایی در این باره ارائه و پذیرفته شده و از دیدگاه فقه ما کدام مبنا قابل قبول است. بی گمان به دنبال این مسئله، بررسی قلمرو و شرایط انتفای مسئولیت مدنی ورزش کاران در عملیات ورزشی نیز باید مدنظر قرار گیرد.

بدین ترتیب، پرسش اصلی پژوهش حاضر در خصوص مبانی فقهی و حقوقی مسئولیت مدنی ورزش کاران است؛ این که چرا ورزش کاران در برابر زیان و آسیب‌هایی که در عملیات ورزشی به یکدیگر وارد می‌آورند، مسئولیت مدنی ندارند و این خسارت‌ها قابل مطالبه نیست. به عبارت دیگر، سؤال در این است که چرا مسئولیت مدنی ورزش کاران نظام ویژه‌ای دارد که به موجب آن، ورزش کار در برابر آسیب‌ها و زیان‌هایی که طی عملیات و فعالیت ورزشی به دیگر ورزش کاران وارد کرده مسئول نیست و تنها در مقابل تخلف از قواعد بازی، بار مسئولیت را به دوش می‌کشد؛ در حالی که نظیر این وضعیت را در حرفه‌ها و مشاغل دیگر مشاهده نمی‌کنیم.

بی گمان با بررسی تطبیقی مبانی حقوقی مطرح شده در این خصوص و نقد و تحلیل فقهی آن‌ها و مقایسه مبانی مسئولیت مدنی و عدم آن، امکان پاسخ دقیق به این پرسش فراهم آمده و در ضمن، قلمرو و شرایط انتفای مسئولیت مدنی ورزش کاران در عملیات ورزشی به خوبی روشن می‌شود.

بدین ترتیب، پرسش‌های دیگری نیز در این میان رخ می‌نماید، از جمله این که در چه شرایطی مسئولیت مدنی ورزش کاران منتفی است و آیا هر ورزشی عدم مسئولیت مدنی ورزش کاران را به همراه دارد؟ اساساً با توجه به مطرح بودن مبانی فقهی و تأکید قانون‌گذار مجازات اسلامی بر مشروعیت ورزش و هماهنگی مقررات آن با موازین شرعی (در ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی) در مورد گستره مشروعیت ورزش‌ها (به ویژه بازی‌ها و رقابت‌های ورزشی حادثه‌زا و خشونت بار) از دیدگاه فقه اسلامی باید پاسخ داد. سؤال دیگر در مورد وضعیت مقررات و رویه قضائی موجود است که آیا بر پایه مبانی مورد مطالعه، وضعیت حاضر در مورد صدمات و خسارت‌های ناشی از عملیات ورزشی مطلوب و پذیرفتنی است؟

در مورد عدم مسئولیت مدنی ورزش کاران در عملیات ورزشی، مبانی مختلفی قابل بررسی است؛ از جمله رضایت زیان دیده، اقدام (پذیرش خطر)، شرط عدم مسئولیت، هشدارها و عرف. لیکن در این میان، رضایت ورزش کاران و پذیرش خطر از سوی آنان به عنوان مبنای اصلی تردیدناپذیر و فراگیر، قابل ارائه است.

هشدارها و شرط عدم مسئولیت نیز در مواردی کار آیی دارد؛ به ویژه زمانی که امکان رهایی از مسئولیت بر پایه رضایت و اقدام زیان دیده فراهم نباشد، لیکن عرف و نیاز اجتماعی با آن که در فهم، تحلیل و تدوین قواعد ورزشی تأثیر بسزا دارد، بر پایه موازین فقهی نمی تواند مبنا یا مستند عدم مسئولیت مدنی ورزش کاران باشد، مگر این که عرف موجود را به بنای عقلاً بازگشت دهیم.

به هر روی، برای انتفای مسئولیت مدنی ورزش کاران شرایطی لازم است؛ اولاً: باید ورزش و مقررات مربوط به آن مشروع باشد، زیرا ورزش های نامشروع و غیرقانونی مشمول قواعد عام مسئولیت خواهند بود؛ ثانیاً: حادثه ورزشی باید در ضمن عملیات ورزشی صورت گیرد و ثالثاً: مقررات و قواعد مربوط به آن ورزش نیز مراعات گردیده و خطا و تخلف ورزشی صورت نگرفته باشد.

مطالعه آرای محاکم نشان می دهد که دیدگاه مورد نظر، چندان برای آن ها روشن نیست و لازم است که قانون گذار با توجه به ویژگی ها و شرایط یاد شده، مقررات مناسب را تدوین و ابلاغ کند.

در این مجال جا دارد که به روش مطالعه و تحقیق انجام شده در این نوشتار نیز اشاره شود، چه یکی از بارزترین ویژگی های پژوهش، به ویژه در نزد دانشوران و اهل فضل، شیوه ای است که در مطالعه، جمع آوری و تحلیل مطالب اتخاذ می گردد تا قلمرو مرزهای دانش را در آن عرصه بگستراند یا نظمی نوین ارائه دهد.

ناگفته نماند که توجه به واقعیت های جامعه و نیازهای جدید اجتماعی، ذهن پژوهش گر حقوق را به سمتی رهنمون می کند که تنها به تجزیه و تحلیل داده ها بسنده نکند، بلکه راه های عملی را نیز برای حل مشکلات ارائه نماید. برای نیل به این منظور، در تحقیق حاضر، علاوه بر روش کتابخانه ای از شیوه تحلیلی و کاربردی نیز استفاده

شده و ضمن مطالعه کتب و مقالات و نوشتارهای حقوقی، به مطالعات تطبیقی و هم‌چنین به جست‌وجو آرای محاکم و رویه‌های عملی و نقد آن نیز پرداخته شده است. طبق آنچه گفته شد، سازمان دهی و ترتیب مباحث این پژوهش، بر اساس سیر منطقی موضوع در سه فصل تنظیم شده است: فصل نخست مفاهیم اساسی و کلیات ضروری این موضوع را در برداشته و به بررسی مفهوم ورزش، قلمرو و مشروعیت آن و تبیین مسئولیت مدنی ناشی از آسیب‌های بدنی اختصاص یافته است. در فصل دوم، مبانی حقوقی عدم مسئولیت مدنی ورزش کاران در عملیات ورزشی مورد مطالعه قرار گرفته است و در فصل آخر با عنوان «مبانی فقهی عدم مسئولیت مدنی ورزش کاران در عملیات ورزشی»، ضمن نقد و تحلیل مبانی حقوقی ارائه شده، دیدگاه فقه اسلامی در این باره تبیین گردیده تا در نهایت، ضمن جمع‌بندی و بیان مبانی اصلی عدم مسئولیت مدنی ورزش کاران، راهکارهای مناسب تقنینی در این باره ارائه شود.

اینک که به یاری خداوند، پژوهش حاضر به انجام رسیده و آماده عرضه به محضر اندیشمندان و پژوهندگان فقه و حقوق است، سزااست که پس از ادای شکر به درگاه خداوند متعال، از ریاست معظم دانشگاه مفید، سایر مسئولین به ویژه همکاران عزیزم در معاونت محترم پژوهشی آقایان دکتر محمدنقی نظرپور، محسن ابوالفتحی و مهدی پاشازاده و اساتید ارجمندی که با مساعدت و ارزیابی علمی در تدوین این اثر نقش داشته‌اند از جمله آقایان دکتر سید علی علوی قزوینی، دکتر عبدالحسین شیروی، دکتر جلیل قنواتی و دکتر محسن ایزانلو و دیگر کسانی که در سامان یابی اثر حاضر تلاش کرده‌اند، تشکر و قدردانی نمایم. امید که این تلاش علمی در معرفی آموزه‌های ارزشمند فقه اسلامی، معرفت افزایی اندیشوران و غنی کردن مباحث فقه و حقوق ورزشی کام‌روا باشد.

محمد مهدی مقدادی

پاییز ۱۳۹۳